

навколишнього середовища, покращення його якостей, формування еколого-естетичного мислення.

Еколого-естетичне виховання є базою у вирішенні глобальних екологічних проблем, питань культури світу, стійкого розвитку.

Література

1. Локшина О. Старша школа в Європі: сучасний контекст. // Шлях освіти. – 2003. – №2. – С. 21-24.
2. Миропольська Н.Є. та ін. Художня культура світу: Європейський культурний регіон. – К.: Вища школа, 2001. – С. 101-105.
3. Саймон Б. Общество и образование. – М.: Прогресс, 1989. – С.7.
4. Стихи матушки Гусыни: Сб. / Сост. Демурова Н.М. На англ. яз. С избр. рус. переводами. – М.: Радуга, 1988. – 684 с.
5. Харламов И.Ф. Педагогика. – М.: Высшая школа, 1990.
6. Концепція неперервної екологічної освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1995. – №14.
7. Enviromental Education module // Biological Diversity for secondary Education. – UNESCO-UNEP, International Enviromental Education Programme (IEEP), 1995. – 156 p.
8. Catton W.R., Danlap R.E. Enviromental sociology: A new paradigm // Amer. Sociologics. – 1978.
9. Read Herbert. Education through art. London, 1958. – 328 p.

Н.Є.Федорінова

ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО Й ЕМОЦІЙНОГО В ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ УРОКУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті розкриваються можливості взаємодії інтелектуального й емоційного факторів сучасного уроку в забезпеченні якісної освіти учнів.

The article deals with possibilities of interaction of intellectual and emotional factors of the modern lesson in providing quality education for students.

Проблема якісної освіти учнів не може не активізувати зусилля учених та педагогів-практиків у пошуках шляхів і засобів підвищення результативності шкільного навчання. Ефективність навчального процесу залежить не тільки від змісту навчання, методів, але й форм його реалізації. Проблема форм організації навчання іде своїм корінням у глибоку давнину. Роботи багатьох вітчизняних

педагогів присвячені проблемам організаційних форм навчання. Із часів Я.А.Коменського основною формою організації навчання у школі визнано урок.

Я.Коменський вважав, що урок повинен розвивати в учнів мислення, розумові здібності, забезпечувати умови для засвоєння ними наукових знань. Ж.Руссо акцентував увагу вчителя на створенні атмосфери активного пошуку й самостійного здобуття знань учнями. І.Песталоцці головним у навчальному процесі вбачав гармонійний розвиток “всіх сил і здібностей людської природи”. А.Дістервег виступав проти засвоєння учнями під час уроку готових знань, вважаючи, що міцність їх залежить від ступеню самостійності й пізнавальної активності особистості. К.Ушинський був упевнений, що урок повинен пробуджувати духовні сили й пізнавальні здібності дітей, збуджувати їхню активну розумову діяльність, розвивати в них уміння логічно мислити. І.Герbart розглядав урок як одну із форм розвитку дитячого інтересу до навчання, але при цьому недооцінював значення чуттєвого сприйняття в пізнанні.

Ю.Бабанський, Б.Єсіпов, М.Скаткін, Н.Сорокін, В.Сухомлинський та ін. досліджували урок, розглядаючи його як форму навчального процесу. М.Даниловим, Г.Кирилловою, І.Лернером, А.Матюшкіним, М.Махмутовим, В.Паламарчук, І.Якиманською та ін. вивчався розвиваючий аспект уроку. Проблеми самостійної роботи учнів на уроці теоретично розв’язуються у працях В.Буряка, А.Громцевої, П.Підкасистого, О.Савченко, А.Усової та ін.

Спільним для всіх дослідників, які займалися розробкою теоретичних основ уроку, його змісту, методики й технології, є пріоритета інтелектуального боку й недооцінка емоційних засобів його впливу на процес засвоєння учнями навчального матеріалу й розвиток їхніх розумових здібностей. Хоча Я.Коменський стверджував, що будь-яке пізнання повинне починатися із почуттєвого сприйняття, але перевагу віддавав засвоєнню знань. “...обоснование разумом, – писав він, – ніби гвіздки, пряжки, скоби, котрі міцно скріплюють справу, не дають їй коливатися й розпадатися” [3, с. 280].

Потреба суспільства в якісній освіті, ускладнення функцій школи у підготовці підростаючого покоління до життя актуалізують проблему пошуку резервів сучасного уроку в підвищенні якості знань учнів, розвиткові їхньої інтелектуальної й емоційної сфери, що виступає показниками готовності до самостійної діяльності. Останнім часом увага дослідників все частіше акцентується не тільки на інтелектуальному, але й на емоційному боці уроку.

А.Закирова говорить про значимість у навчальному процесі емоційних засобів впливу на учнів. На її думку, використання в ході уроку мовленнєвої образності, метафор, порівнянь, алегорій дозволяє вчителеві проникнути у внутрішній світ школяра, надати своєчасну допомогу йому в осмисленні навчального матеріалу [2].

Л.Беляєва, вивчаючи можливості уроку в розвиткові творчих здібностей учнів, великого значення надає емоціям, котрі виражаються метафорами й аналогіями. Вона порадила вчителеві використовувати в навчальному процесі емоційні засоби “для подхлестывания психічної діяльності, для встановлення, з одного боку, зв’язків між проблемою та досвідом, а з іншого, – для розрушення старих пояснювальних схем” [1, с. 55].

Аналіз наукової літератури й шкільної практики дозволяє говорити про те, що сьогодні назріла потреба в гармонізації раціонально-логічного і образно-емоційного підходів до організації освітньої діяльності на уроці, взаємодії суто наукового пояснення і особистого емоційно-духовного досвіду вчителя; забезпечення умов для гармонізації інтелектуальної та емоційної сфер особи школяра в процесі засвоєння програмного матеріалу.

Емоційний чинник уроку безперервно притягає, збагачує інтелектуально-діяльне поле учня, забезпечує йому збереження цілісності сприйняття навколишнього світу, спонукає проникати всередину самого себе, усвідомлювати суть свого “Я”, активізувати свої зусилля для пізнання й учбової діяльності за допомогою емоцій. Духовне й особистісне становлення школяра можливе тільки за умови взаємодії інтелектуального та емоційного аспектів уроку, не окремих частин або ланок його, а цілісності всіх складових – від мети до результату.

Мета статті полягає у виявленні можливостей сучасного уроку, в гармонізації його інтелектуальної й емоційної сторін як одного з важливих засобів забезпечення якості шкільної освіти.

Сучасною педагогічною теорією встановлено, що навчання протікає результативно, якщо вчитель додає йому емоційного забарвлення. Сьогодні все гостріше усвідомлюється значущість емоційно-чуттєвого чинника в здійсненні особистісно-орієнтованої освіти, розвитку особи школяра. Емоційне виступає і як мета, і як складове змісту, і як засіб освітнього процесу.

Емоція – це складне і стабільне переживання, пов’язане із соціальними потребами особистості, важлива складова життя людини. Емоція виступає внутрішнім мотивом, що спонукає людину до дії,

чинником і стимулом його вчинків і поведінки. На жаль, як показують спостереження і аналіз шкільної практики, емоційний чинник не тільки не враховується, але, деколи, просто ігнорується вчителями при плануванні і проведенні шкільних уроків. Цілі і методи роботи на уроці не завжди й далеко не кожному учню забезпечують емоційний комфорт і позитивний настрій.

Орієнтація шкільного навчання на перехід – від “освіти для іспитів” до “освіти для розвитку особи” не може бути успішно реалізована на знанієвом, наочно-змістовному підході до методики і технології сучасного уроку. Учитель покликаний сьогодні, не тільки піклуватися про постановку і досягнення навчальних цілей, засвоєння програмного матеріалу, розвиток інтелектуальних сил і здібностей учнів, але й уміти відчувати настрій учня, управляти його емоційним станом, виявляти увагу, пошану, терпіння, прагнути до взаєморозуміння, толерантності, тактовності.

Процес учбової роботи на уроці робить вплив на формування цілісної особистості за умови, якщо інформація, що вивчається, викликає в учнів позитивний емоційний настрій, стимулює їх переживання й інтерес. Ще Н.Крупська писала, що коли урок примушує сильніше битися радістю серце учнів – вчитель всемогутній”[4, с. 460].

Одна з важливих задач учителя при плануванні і проведенні уроку полягає в тому, щоб створити атмосферу інтелектуально-емоційного комфорту для кожного школяра. На атмосферу уроку впливає багато чинників. Комфорт і психологічна захищеність учня залежить багато в чому від того, наскільки вчитель знає можливості своїх учнів, має уявлення про рівень їхньої інтелектуальної та емоційної культури. Якщо вчитель при моделюванні уроку враховує не тільки здатність учня навчатися, рівень підготовленості його з предмета, але і його емоційний стан, настрої, характер реакції на дії педагога, то створюються умови для позитивної мотивації пізнавальної діяльності, формування стійких пізнавальних інтересів та потреб, позитивного відношення до навчання. Створюючи комфортні умови для прояву інтелектуально-емоційних можливостей і здібностей учнів, вчитель через емоції викликає їхню відповідну, позитивну реакцію на педагогічну дію, пробуджує інтерес до матеріалу, що вивчається на уроці, стимулює розвиток розумових здібностей і виховує їхню інтелектуальну й емоційну культуру.

Важливим засобом підвищення ефективності уроку є вміння вчителя здійснювати контроль за настроєм учнів у освітньому процесі.

Емоційний настрій не є постійною величиною, а знаходиться в постійній динаміці, русі під впливом безлічі чинників, виступає відповідною реакцією на дії вчителя. Учень краще засвоює ту інформацію, яка викликає у нього позитивні емоції і відповідає його настрою. Настрій впливає на розумові процеси, індивідуальні думки, способи розв'язання учбових задач. Учителю важливо вміти реагувати на зміну настрою учня і класу в цілому. Причому необхідно піклуватися про те, щоб колективне натхнення, колективний настрій, колективні переживання поєднувалися з індивідуальною дією. Багатоманітні, індивідуальні переживання накопичуються, і з них формується сильна енергія, яка називається масовим полем сили (В.Сухомлинський). Це поле визначає спрямованість поведінки кожного школяра. Облік цього чинника дозволить вчителю попереджати появу конфліктних ситуацій і створювати на уроці атмосферу співпраці та співтворчості.

Турбота й увага з боку вчителя до кожного учня, віра в його сили й можливості, своєчасна підтримка й допомога в досягненні навчальних успіхів стимулює позитивні інтелектуально-емоційні дії, що забезпечує глибину і якість засвоєння учбового матеріалу. На результативність уроку впливають відносини вчителя й учнів, які складаються в освітньому процесі. Якщо в цих відносинах превалює педагогічна дія над взаємодією, формалізм і диктат з боку вчителя, то навряд чи можна говорити про емоційний комфорт учнів на уроці. Атмосфера дружельюбності й взаємодії виникає в тому випадку, якщо відносини в системі "вчитель – учень" будуються на основі педагогічної взаємодії, співпраці й співтворчості, у формі діалогу.

Емоційно-інтелектуальна спрямованість уроку визначає характер змісту і структуризації учбового матеріалу. Кожна учбова дисципліна, що є основою певного наукового знання, розкриває перед учнями закони, закономірності, теорії, поняття, головні ідеї, властиві певній науці, що утілюється в змісті учбових предметів. Зміст знання є сплавом інтелектуального й емоційного, якщо в процесі оволодіння ним, учень бачить нові грані, йому надається можливість розглядати їх під новим кутом зору і отримувати задоволення при розв'язанні учбових проблем.

Емоційні стимули в змісті учбового матеріалу виявляються через пізнавальний інтерес. Структуризація змісту матеріалу, що вивчається, повинна передбачати єдиний акт пізнання: від цікавості – до допитливості, від неї – до глибини суті явища і до розв'язання проблеми, учбової задачі [5, с. 47]. Гармонізація інтелектуального й

емоційного виявляється в стійкості пізнавального інтересу та пізнавальних потреб учнів. Характерною особливістю їх є те, що вони носять інтелектуальний характер, в предметі, що цікавить суб'єкта, виявляються нові сторони, розкривається суть явищ, що вивчаються, встановлюються причинно-наслідкові зв'язки і залежності. Іншою особливістю виступає їхній емоційний початок. Завдяки емоціям розумові процеси учнів супроводжуються переживаннями, станом емоційного підйому.

Пізнавальний інтерес породжує позитивне ставлення до певних областей пізнання і тим самим створює сприятливе середовище для активної інтелектуальної діяльності учнів. Сила емоційних проявів значно активізує розумові процеси учнів, їх пізнавальна діяльність на уроці стає більш цілеспрямованою і продуктивною.

Гармонізація інтелектуальної і емоційної сторін уроку забезпечується використанням різноманітних видів пізнавальної діяльності, способів, прийомів і засобів, що забезпечують емоційну дію на учнях. Особливу роль виконує розв'язання задач, які вимагають творчого застосування знань і відкриття нових знань, що приводять до знаходження нестандартних способів їх отримання, набуття уміння самостійно пояснити спостережувані явища, обґрунтувати свій підхід до розв'язання поставлених задач, сформульованих положень і висновків.

Гармонія інтелектуального й емоційного чинників уроку забезпечується використанням нестандартних способів і прийомів учбової роботи, різноманітністю типів і форм організації учбового процесу. У шкільній практиці широко використовуються "десантний метод", "прийом ланцюжка", "психологічні світлофори", "уроки відкритих думок", "урок-бенефіс", "урок-аукціон", "урок-подорож", "урок-гра", "урок-діалог" і ін. Такий набір нетрадиційних способів, прийомів і форм учбової діяльності визначає творчу конструкцію структури уроку, вибір його інструментування, інтелектуального змісту та емоційної тональності учбового процесу.

Урок, що забезпечує гармонізацію інтелектуальної й емоційної дії на особу, забезпечує якісне засвоєння учбового матеріалу, розвиток пізнавальних сил і здібностей, формування емоційної культури й культури мислення учнів. Позитивним наслідком такого уроку можна вважати подолання однобокості мислення за допомогою гармонії людської думки і емоцій. З одного боку, грамотно продумана методика і технологія уроку стимулює розвиток здатності учнів бачити логіку засвоєння учбового матеріалу, причинно-наслідкові зв'язки явищ, що

вивчаються, оволодіння уміннями використовувати логічні прийоми і способи наукового мислення, а в пізнавальній діяльності – уміння абстрагуватися, узагальнювати, аналізувати, робити висновки, без виявлення яких неможлива висока пізнавальна активність і самостійність. З іншого боку, гармонія інтелектуального та емоційного чинників уроку позитивно впливає на формування емоційної культури, яка виражається в здатності учня до співпереживання, співчуття, чуйності до душевного стану іншої людини і готовності правильно реагувати на його емоційний стан.

Провідна роль у реалізації гармонії інтелектуального та емоційного стану учнів у ході уроку належить учителю, його особистості, рівню емоційної та інтелектуальної культури. Саме особистісний чинник може приносити учням радість пізнання, робить процес навчання емоційно насиченим. Гумор вчителя пом'якшує напружену атмосферу, позбавляє від скрутних ситуацій. Похвала вчителя стимулює не тільки сильних, але й слабких учнів, на активні дії і гарний настрій. Велику роль в гармонізації інтелектуальної та емоційної сторін уроку виконує слово вчителя. Бадьоре упевнене слово мобілізує сили учнів, гасить їх невпевненість, підвищує віру у власні сили й можливості. Емоційні функції слова вчителя різноманітні: змістовність і образність, дотепність і влучність висловів викликає інтерес до змісту матеріалу, що вивчається, розширює кругозір, учить бачити незвичайне в явищах, людях, подіях, активізує творчі сили.

У забезпеченні інтелектуально-емоційного клімату уроку вирішальну роль виконує емоційна культура вчителя. Важливо пам'ятати про те, що відчуття емоційного співпереживання, відгуку на емоційний стан іншої людини виникають на дії тільки шанованої людини. Якщо вчитель не користується пошаною в очах учнів, авторитетом, то йому важко збудити в душах учнів позитивні емоції, прагнення розуміти іншу людину, враховувати його настрій. Потрібно пам'ятати, що поведінка, в основі якої лежать емоції, носить нестійкий, невірноважений характер. Якщо вчитель будує свої стосунки з учнями тільки на емоціях, то важко чекати результативності уроку. Успіх можливий в тому випадку, якщо вчитель володіє розвинутою здатністю в помислах і емоційно ставати на місце учня, робити його стан частиною свого внутрішнього, емоційного світу. Від рівня емоційної культури вчителя залежить результативність освітнього процесу.

Таким чином, інтелектуальний і емоційний чинники уроку, їх єдність і взаємодія при розв'язанні освітніх задач складають основу розвиваючого і виховуючого навчання, його формуючого впливу на особу учня, його знання, погляди, поведінку. Гармонізація інтелектуальної і емоційної сторін уроку виступає важливим засобом і умовою забезпечення глибини, широти і міцності знань, розвитку пізнавальних інтересів та інтелектуально-емоційної культури, без наявності яких неможлива сучасна освічена людина.

Література

1. Беляева Л.А. Проблема понимания в педагогической деятельности. – Екатеринбург, 1995.
2. Закирова А.Ф. Понятийная база современной педагогики // Педагогика. – 2001. – № 7.
3. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1955.
4. Крупская Н.К. Избранные педагогические произведения. – М.: Просвещение, 1965.
5. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М.: Педагогика, 1971.